

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

ОМЕЛЬЧЕНКО СВІТЛАНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

про дисертацію та автореферат Кальченко Лариси Володимирівни

„Теорія і практика превенції соціального сирітства в умовах

територіальної громади міста”,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Актуальність питання формування превентивної стратегії державної соціальної політики щодо подолання й насамперед попередження явища соціального сирітства, залучення до її реалізації місцевих громад є незаперечною, а представлена Ларисою Володимирівною Кальченко дисертаційна робота є новаторською, адже вперше надає системну відповідь щодо розв'язання проблеми превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, яка на сьогодні є мало дослідженою в соціально-педагогічній теорії та надзвичайно важливою для практики соціальної роботи в контексті розбудови як територіальних громад, так і розвитку системи сімейно орієнтованих соціальних послуг у них.

Текст дисертації послідовно й ретельно розкриває теоретичні та практичні здобутки дисертанта, доводячи їх наукову новизну та значення, а представлений у загальній характеристиці науковий апарат дослідження (мета, об'єкт, предмет, гіпотеза, концепція, завдання, методи дослідження тощо) є чітко й логічно визначеним та повністю відповідає темі дисертації, що свідчить про високу методологічну грамотність та наукову досвідченість автора.

Аналіз дисертації Л. В. Кальченко дозволяє оцінити роботу як багатопланове, ретельно виконане дослідження проблеми превенції соціального сирітства, що має як практичне, так і наукове значення.

Основний зміст дисертації дає можливість простежити шлях розв'язання автором теоретичних і практичних завдань дослідження.

У *першому розділі* дисертант, за традицією, здійснює науково-теоретичний аналіз проблеми превенції соціального сирітства, у результаті якого не лише знаходить великий арсенал здобутків у різних галузях знань для здійснення власного дослідження, а й виявляє проблемне поле в соціально-педагогічній теорії та практиці розв'язання проблеми превенції соціального сирітства, які намагається поступово вирішити в процесі дослідження.

У *другому розділі* Лариса Володимирівна розкриває теоретико-методологічні засади превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста (ТГМ), обґрунтовуючи сутність, зміст та особливості соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах ТГМ, характеризує параметри територіальної громади міста як суб'єкта превенції соціального сирітства, розкриває сутність і специфіку міжвідомчої взаємодії та міжсекторного партнерства суб'єктів громади як організаційно-функційних умов превенції соціального сирітства у ТГМ, аналізує наявний рівень готовності й потенціал суб'єктів ТГМ щодо здійснення відповідної діяльності.

У *третьому розділі* – особливим внеском автора є обґрунтування, розробка й впровадження системи соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, основними структурними компонентами якої визначено:

– *ціле-результативний*, що містить мету, завдання та проєкцію майбутнього результату соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в ТГМ, які представлено у вигляді ціле-результативного конструкту – „міська громада соціально-педагогічної спрямованості, дружня до дітей, сімей, молоді – міцна здорова сім'я – безпечне сімейне середовище – усвідомлене / відповідальне батьківство –

благополуччя дитини”, та дозволяє простежити взаємозалежність, взаємозв’язок і взаємовплив означених складових;

– *об’єкт-суб’єктний* (об’єкт превенції соціального сирітства має складну будову й містить: по-перше, систему соціальних протиріч, причин, що породжують соціальне сирітство; по-друге, усі сім’ї з дітьми, підлітків, молодь як потенційних батьків, а не лише тих, що опинились у СЖО, які послідовно є об’єктом і суб’єктом соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства; *суб’єкт* – не лише державні органи й заклади та недержавні організації, представлені у ТГМ, а всі соціальні інститути суспільства, дії яких спрямовано на досягнення мети превенції соціального сирітства, з яких утворюється міжсекторна, міжвідомча, міждисциплінарна команда фахівців, що здійснює превентивно-профілактичну роботу з сім’ями, дітьми, молоддю в умовах ТГМ за принципом роботи з випадком (casework);

– *змістово-технологічний*, що відображає комплекс координованих заходів і напрямів діяльності з сім’ями з дітьми, молоддю, громадою, професійною спільнотою суб’єктів ТГМ та спеціалізованих технологій, форм, методів, етапів реалізації змісту й досягнення мети превенції соціального сирітства; підготовку суб’єктів до запровадження й реалізації превентивно-профілактичної діяльності із запобігання, локалізації соціального сирітства;

– *середовищний* (соціально підтримувальне середовище територіальної громади міста як соціальний простір можливостей для сімей із дітьми, молоді, що утворюється в процесі взаємодії суб’єктів ТГМ задля спільної реалізації мети й завдань превенції соціального сирітства);

– *ресурсний* (комплекс зовнішніх і внутрішніх ресурсів суб’єктів ТГМ та об’єктів превенції соціального сирітства, що утворюють ресурсний потенціал ТГМ, спрямований на досягнення цілей соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства).

У четвертому розділі дисертант надає детальний опис соціально-педагогічного експерименту з упровадження розробленої системи в умови територіальних громад міст Сєвєродонецька і Старобільська Луганської області та представляє аналіз ефективності дослідно-експериментальної роботи, отримавши позитивні результати, підтверджує висунуту гіпотезу про можливість досягнути результативності соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста за умови її системно-комплексної організації.

Вражає обсяг та глибина наукової новизни та практичного значення результатів дослідження. Так, уперше: *обґрунтовано* теоретичні і практичні засади системи соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, представлено змістовну характеристику її компонентів; надано авторське *визначення* основних понять дослідження – «превенція соціального сирітства в умовах ТГМ», «соціально-педагогічна робота з превенції соціального сирітства в умовах ТГМ», «територіальна громада міста»; *уведено* до наукового обігу поняття «соціальна превенція», «соціально-педагогічна превенція», «матеріальна превенція», «формальна превенція», «конструктивна превенція», що є основними видами й напрямками превенції соціального сирітства в ТГМ; *розкрито* теоретико-методологічні засади превенції соціального сирітства в умовах ТГМ: сутність, зміст та особливості соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах ТГМ; параметри територіальної громади міста як суб'єкта превенції соціального сирітства; сутність та специфіку міжвідомчої взаємодії і міжсекторного партнерства суб'єктів громади як організаційно-функційних умов превенції соціального сирітства у ТГМ; *розроблено* науково-методичний супровід проекту «Превенція соціального сирітства в умовах ТГМ» й *апробовано* науково-технологічне забезпечення системно-комплексної організації соціально-педагогічної роботи суб'єктів ТГМ з превенції соціального сирітства: соціально-педагогічний, соціальний, опікунський, постпіклувальний патронати, які

служать формами супроводу сімей із дітьми й технологіями превенції соціального сирітства у ТГМ на різних рівнях превентивно-профілактичної роботи; *змодельовано* соціально підтримувальне середовище сімей із дітьми, молоді в умовах ТГМ у вигляді міждисциплінарних соціальних кластерів, соціально-педагогічних комплексів, що утворюють основні суб'єкти і співсуб'єкти превентивно-профілактичної роботи; *визначено й схарактеризовано* критерії та рівні ефективності соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в межах її складників: 1) соціально-педагогічної роботи з сім'ями з дітьми – комплексний критерій оцінки виховного й соціально-реабілітаційного потенціалу сім'ї, що містить: соціально-правовий, психолого-педагогічний, соціокультурний, медичний критерії та критерій психоемоційного тла; 2) соціально-педагогічної роботи з молоддю – когнітивний та ціннісно-поведінковий критерії; 3) соціальної роботи в громаді щодо організації превентивного (соціально підтримувального) середовища для сімей із дітьми та молоді в умовах ТГМ – сервісно-технологічний критерій та критерій суб'єктної соціально-комунікативної взаємодії соціальних інститутів громади міста; 4) підготовки фахівців до превентивно-профілактичної роботи з сім'єю, дітьми, молоддю в межах ТГМ – критерії: теоретична, практична і психологічна готовність суб'єктів до здійснення превенції соціального сирітства в умовах ТГМ; *удосконалено* зміст, форми й методи превенції соціального сирітства в умовах ТГМ з урахуванням особливостей її об'єктів та суб'єктів; зміст, форми й методи підготовки суб'єктів до здійснення превентивно-профілактичної роботи з сім'ями, дітьми, молоддю в умовах ТГМ; діагностичний інструментарій для визначення: рівня виховного й соціально-реабілітаційного потенціалу сім'ї, ступеня її самодостатності, вразливості; ступеня соціально-педагогічної спрямованості громади на роботу з сім'єю, дітьми, молоддю, наявності соціальних послуг у ТГМ щодо забезпечення їхніх прав; якості процесу міжвідомчої, міжсекторної взаємодії суб'єктів превенції, ступеня їхньої мобільності та активності щодо досягнення мети

превенції соціального сирітства; рівня готовності суб'єктів до здійснення відповідної діяльності; *подальшого розвитку набули* наукові уявлення про людину, її становлення та розвиток у соціальному середовищі; про природу превенції та ідеї превентивної педагогіки; про принципи, функції та складники соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах ТГМ тощо.

Практичне значення дослідження полягає в доведенні ефективності розробленої й упровадженої системи превенції соціального сирітства в умовах ТГМ за чотирма напрямками: 1) організація соціально-педагогічної роботи щодо превенції соціального сирітства з сім'ями з дітьми; 2) організація соціально-педагогічної роботи з молоддю; 3) організація превентивного середовища для сімей із дітьми та молоді в умовах ТГМ; 4) підготовка основних суб'єктів до здійснення відповідної діяльності; у підготовці та апробації науково-методичного, інформаційного та науково-технологічного забезпечення превентивно-профілактичної роботи: регіональної Комплексної програми превенції соціального сирітства та укріплення сімей в умовах ТГМ; розробці навчально-методичних комплексів навчальних дисциплін «Соціально-педагогічна профілактика дитячої бездоглядності та безпритульності», «Соціально-педагогічна допомога бездоглядним та безпритульним дітям», «Соціально-педагогічна робота з сім'єю», «Соціальна робота з усвідомленого батьківства», «Соціальна, педагогічна і психологічна робота у громаді», «Міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія суб'єктів соціогуманітарної сфери», які ввійшли до навчальних планів підготовки бакалаврів та магістрів із соціальної педагогіки і соціальної роботи; змістових модулів «Превенція соціального сирітства: сутність, передумови та технологія реалізації», «Усвідомлене батьківство як інструмент превенції соціального сирітства», «Соціальне сирітство: причини виникнення, завдання та можливості громади щодо його попередження»; тренінгових модулів – «Соціальні технології активізації громади: превенція кризи сім'ї» та «Технології міжвідомчої взаємодії у

процесі превентивної роботи громади щодо попередження соціального сирітства» та інше.

Якщо оцінювати роботу загалом, дисертанту вдалося переконливо довести й реалізувати основну ідею дослідження – необхідність системно-комплексної організації превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста на основі ретельно розроблених змісту, технологій, форм і методів; інтеграції потенціалу всіх суб'єктів територіальної громади міста, які здійснюють превентивно-профілактичний вплив на сім'ю щодо виключення ризиків виникнення ситуацій відмови від дитини, створення в межах громади соціально-педагогічного середовища, сприятливого для дітей, сімей, молоді, що виступає важливою умовою забезпечення їхніх найкращих інтересів, благополуччя та реалізації прав на безпечне середовище життя, на освіту та розвиток, та охорону здоров'я, на соціальну підтримку і захист дітей та сімей у СЖО, права на сім'ю, виховання в сімейному середовищі.

Дисертаційна робота є завершеним і цілісним дослідженням. Висновки до розділів та загальні висновки відповідають концептуальним положенням і завданням дослідження, містять узагальнення одержаних дисертантом результатів.

Основні результати дисертації представлено в 37 публікаціях, із них 2 монографії, 1 науково-методичний посібник, 21 стаття в наукових фахових виданнях України, 5 статей у зарубіжних періодичних виданнях та виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах даних. Результати дослідження достатньо апробовані.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням, які подано в тексті дисертації.

Визнаючи актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації Л. В. Кальченко, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні аспекти та висловити певні зауваження:

1. У підрозділі 2.1. для більш чіткого відображення логіки сутнісного аналізу категорії «превенція соціального сирітства», на нашу думку, бажано було б супроводити наданий аналіз наочними методами представлення інформації (структурно-логічною схемою), що сприятиме більш цілісному сприйняттю змісту основної категорії дослідження, її видів.

2. На нашу думку, дисертація значно виграла б, якби в ній було враховано регіональні відмінності під час експериментальної перевірки системи соціально-педагогічної роботи з превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста, тобто розширено географію соціально-педагогічного експерименту й залучено територіальні громади міст різних регіонів України.

3. У додатках дисертації бажано було б представити повний зміст вправ, тренінгових занять, дискусій, круглих столів та ін., які увійшли до регіональної Комплексної програми превенції соціального сирітства та укріплення сімей в умовах територіальної громади міста та навчально-методичних комплексів навчальних дисциплін «Соціально-педагогічна профілактика дитячої бездоглядності та безпритульності», «Соціально-педагогічна допомога бездоглядним та безпритульним дітям», «Соціально-педагогічна робота з сім'єю», «Соціальна робота з усвідомленого батьківства», «Соціальна, педагогічна і психологічна робота у громаді», «Міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія суб'єктів соціогуманітарної сфери» тощо.

4. Вважаємо також необхідним урівноважити обсяг підрозділів 1.1., 1.2., 1.3. першого розділу та п. 2.2. другого розділу дисертації, які є надто розлогими за формою подання інформації, додавши до них наочні засоби структурування представлених змістово-аналітичних матеріалів (узагальнюючі таблиці, схеми), що сприяло б їх скороченню за обсягом, але дозволило б не втратити повноту інформації.

5. До незначних зауважень відносимо деякі короткі інформаційні повтори фрагментів тексту, що спостережено в роботі (п. 2.1. та п. 3.2.).

Загальний висновок. Висловлені зауваження та побажання не знижують загальної цінності рецензованого дослідження. Дисертація містить матеріали, що можуть бути підґрунтям для подальшого вдосконалення соціальної (соціально-педагогічної) роботи щодо розбудови системи сімейно орієнтованих і дитиноцентрованих соціальних послуг на рівні територіальних громад України.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу «Теорія і практика превенції соціального сирітства в умовах територіальної громади міста», стверджуємо, що вона є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке повністю відповідає всім вимогам, висунутим до дисертацій пп. 9, 10, 12, 13 14 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно постанов Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., №943 від 20.11.2019 р. та №607 від 15.07.2020 р.), що дає підстави для присудження **Кальченко Ларисі Володимирівні** наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
ректор ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

С. О. Омельченко

Підпис Омельченко С.О. засвідчую:

начальник відділу кадрів ДВНЗ «Донбаський
державний педагогічний університет»

Є.С. Сілін